

Csillag Beatrix felvétele

Szerelmes évek

(részlet egy regényből)

Megáll végre az idő és körbefordul körülötte a nap.

Lépések kopogtak fel s alá az ablakokon túl, a kapu felől biciklicsengő csörrent, edények csörögtek dacosan a konyhában, meg-megroppantak a könyves-, játékospolcok, mintha végleg megunva eleresztenék terheiket az utolsónak gondolt délelőtti rohamok után.

Egy óra múltán, amikor duzzadt arccal felébredt a nagycsoport, az asztaloknál a konyhások már terítettek az uzsonnához.

Apa nagyon is szerette a lekváros kenyeret, ami odahaza tudvalevőleg és félre nem érthetően a fehér kenyérre kent vaját és a folyós, csepegős sárgabaracklekvárt jelentette, ám ki nem állhatta az óvodai lekváros kenyeret, kiváltképp azt a fajta lekvárt, amit az óvodában kentek a kenyérre, s amit, hallotta nemegyszer a konyhásokat, ezek a terebélyes mellű, papucsos asszonyok hitlerszalonna néven emlegettek.

Maradt még a hitlerszalonnából?

Ne kend szét olyan vastagon az összes szalonnát, jó lesz az még később is.

Pedig a szalonna fehér és barna, és húsból és zsírból van.

Ha észrevették, hogy más is hallja a beszédüket, akkor se lekvárnak mondták, hanem gyömmölcsíznek nevezték.

Csíz.

Az óvodai rendtartásban uzsonna után rendszerint már csak játék következett, rohangálás a kertben, bujóciska vagy fogózás, de leginkább futballozás, aminek persze jelentős részben a csapatok leosztása vette el az idejét, még akkor is, ha sejteni lehetett, hogy a rendet és a megszokást fel nem borítva ki, melyik csapatba kerül, ám a hát mögé eldugott kézbe, összeszorított marokba elrejtett kavicssal végrehajtott választás szertartása legalább annyira fontos volt, mint aztán az igazi futball-labdák fűzőjét és bordás mintázatát utánozó, sárgásbarna, műanyag labda utáni bősziült futkosás. Eső vagy rosszabb idő esetén a teremben lehetett játszódni, építőkockák és kártyák, ki nevet a végén és egyebek, az nevet, aki utoljára nevet, ne ne vess korán, egészen a szülők megérkezéséig.

Ezen a napon azonban, dacára a széthúzott függönyök helyén csalogatóan beömlő délutáni napsütésnek, az óvónő úgy döntött, hogy, amíg tehetik, a nagycsoportosok az ünnepi műsort gyakorolják. November hetedikére készültek ugyanis, s noha számos remek vers és ének állt a rendelkezésükre, hogy méltón ünnepeljék meg a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját, a közelgő ünnep miatt tanácsosnak tűnt a próba.

Tudja valaki, hogy miért éppen november hetedikén van az októberi forradalom ünnepe?

Zsírkrétával és vízfestékkel piros zászlókat festettek, a piros zászló sarkába pedig, egy előre kivágott kartonsablont körülrajzolva, óvatosan kövessétek a vonalat, sárgával a sarlót és a kalapácsot.

A sarló a mezőgazdasági munkás, a kalapács a gyári munkás.

Ötágú csillagot akár vonalzóval is lehetett rajzolni, ilyenkor szép egyenesek lettek a szárjai, de ha nem vigyázott az ember, az egyik csúcsnál könnyen előfordulhatott, hogy sehogy sem találkoztak a vonalak, vagy sokkal kövérebb lett azon az oldalon, mint a másikon.

A baráti Szovjetunió a világ egyhatodán terül el.

Vagyis nemcsak a Szovjetunió, hanem ő és a testvéri szocialista országok, de ha a térképre nézünk, a színek is mutatják, hogy az majdnem ugyanaz.

Az egyhatod az anyyi, mintha például a holdon mindenhol szocialista országok lennének.

Apa, aki rendszerint fontos szerepet alakított az anyák napi, május elsejei, március tizenötödikei, április negyedik, gyermeknapi és Mikulás-napi ünnepségeken, erre a november hetedikére versmondási feladatot kapott.

*Valamikor réges-régen
Bilincs volt a szovjet népen.
De november hetedikén
Fegyvert fogott minden szegény.
Éjjel-nappal szólt az ágyú,
S annyi vér hullott a hóra,
Hogy vérpiros lett azóta
A szovjet nép lobogója.*

A Néva-parti Leningrádban, amit egyébként akkor még Szentpétervárnak neveztek, november hetedikén, ami akkor még októberben volt, szóval akkor ott már olyan hideg van, hogy hó esik, ezért hullhatott a dolgozók piros vére a fehér hóra. Egy Aurora nevű hajó ágyúlövései adták meg a jelet a forradalmár tömegeknek, hogy bátor rohammal elfoglalják a Téli Palotát, ahol a cári család lakott. Az Aurora orosz nyelven hajnalt jelent, ami a

hősi tettek mellett azt is szépen mutatja, hogy azon a napon egy új kor hajnala kezdődött az egész emberiség számára.

Ügyesek vagytok, aki elmondta a versét, az mehet játszani, a mozgást majd holnap vesszük át.

Öt óra felé járt az idő, s a nagycsoportosok közül többeket hazavittek már, amikor Apa úgy döntött, hogy ő is hazaindul.

Kőrösi Zoltán

A szöveg árnyéka

Beszélgetés Kőrösi Zoltánnal

– *Mi jut eszedbe, ha azt mondom: ráérő idő?*

– Elsőként a nagyon sárga napsütés, a redőnyön beszűrődő fény jut az eszembe. És aztán az, hogy akkor van ráérő idő, ha bizonyos döntéseket ehhez végiggondolsz és megteszel. S miközben természetesen egyfelől bántóan közhelyes, nyegle ez a kijelentés, mégiscsak igaz, hogy a legtöbben éppen ezt a döntéssort nem gondolják, s főként nem hajtják végre. Nemhogy abbahagyják, hanem eleve eltoltják maguktól. Hiszen erről beszél folytonosan Rilke is a fiatal költőnek írt leveleiben, s ezt a kérdést hessegeti el magától a hétköznapiokba gyűródött ember. Példának okáért úgy alakítod ki az életed, az egymás után soroló napjaidat, hogy a már-már gépiesedő ritmusukban is legyen belső szabadságod, pontosabban legyen ráérő idő. Ahogy Hrabal írja egy helyen: a jó gazda ölni is tud, tudja, hogy néha el kell pusztítani a felesleges kismacskákat. Látszólag ellentmondhat egymásnak a tervezés és a felszabadultság, viszont akár egy olyan folyamatos munkának is nevezhetem ezt, amivel, mintha csak hálás lennél, megpróbálsz egy kicsit is komolyan venni a létezésedet, s válaszként magadon dolgozol. Egyre szaporodik körülötted és benned az idegen anyag, és egyre inkább beledarálódasz a saját szokásaidba – másfelől meg érezni kezded a sallangok mögött a lényegesebb dolgokat, s próbálsz is ehhez igazítani a döntéseid. S ha már megfogalmaztad a kérdést, akkor eldöntheted, hogy miféle gondolsz az érvényesülésről, a kapcsolatokról, az irodalmi életről és egyéb ilyen henye dolgokról. Mert ne tegyünk úgy, mintha nem tudnánk, mindenfajta jelenlét, legyen szó egy irodalmi estről vagy egy-két sör legurításáról vagy egy focimeccsről, akarat kérdése is, mindenfajta fogyasztás számít a fogyasztóra, a következményeket, például az idő beszűkülését, a lehetőségeid lecsupaszodását és elsorvadását viszont magaddal kell elszámolnod.

– *Ebből az következik, hogy a ráérő idő nálad nem adódik, hanem terveződik?*

– Sokkal szigorúbban nevelt és sokkal rigorózusabban iskolázott ember vagyok annál, semhogy ne tudnám azt, hogy mennyire kötik az életemet a külsődleges dolgok és az ezzel kapcsolatos döntések. És rágódóbb, nehezkesebb is vagyok, semhogy ezeket a felelőségeket csak úgy félre tudnám söpörni, helyesebben az esetek túlnyomó részében nem is esne jól ez a fajta könnyűség. Ilyen döntés az, hogy az embernek van családja, van munkahelye, ilyen döntés az is, hogy irtózom a kiszolgáltatottságtól, a méltatlan helyzetektől, az, hogy a pénzzel kapcsolatos dolgoknak mi a fontossága, azaz jelentéktelensége az életemben, és még folytat-

hatnám ezt a sort. Azt is tudom – elmúltam negyvenéves –, hogy hiába áltatja magát bárki is, a szokások nemcsak azért uralkodnak rajtunk, mert elsodorhatják a napjainkat, hanem azért is, mert az intellektusunk működését is szabályozzák, akár tetszik ez a gógös egónak, akár nem. Menthetetlenül fegyvert kovácsoltunk, ugyebár, az arany öntudatból. Ráadásul meggyőződésem, hogy az a fajta élvezetes munkavégzés, amit az irodalomban való tevékenykedésnek hívhatunk, legalább úgy megkívánja a maga szabályozottságát, mint bármilyen más munka; a próza- és a drámaírást tekintve legalábbis biztos vagyok ebben. Meg kell teremteni a munka feltételeit, és meg kell találni azokat az adottságokat, amelyekről azt hiheted, hogy számodra a legkedvezőbbek. Lefordítva ez azt jelenti, hogy én például reggel és délelőtt tudok a legtisztábban gondolkodni, szerencsés esetekben tudatosan ilyenkor tudok elszakadni a tudatos gondolkodástól. Ehhez magányra van szükségem, így kellett hát kialakítanom az életformámat. Boldog időszakokban úgy fekszel le este, hogy alig várod már a reggelt, gondolatok szépséges társaságában alszol el, miközben tudod azt is, hogy nekik és neked is jól tesz az alvás. (Ugyanide tartoznak olyan apróságok is, hogy nem szabad reggelizni, mert akkor másképpen működik a test, másképpen működik az agy.) Látod, ebben az értelemben egy ilyen éjszaka is a ráérő időhöz tartozik. Létrejön egy intenzív, virtuális lét, egy párhuzamos idősíksík, amiben meg-megérinthetsz valami fontosat. S közben tudod, hogy az az új föld, amin jársz, mennyi furcsa kőből, szemézből és salakból tapadt egybe. Nem baj az, ha az ember észben tartja, hogy a maga minimitológiájában lényegében ritualizál bizonyos cselekvéssorozatokat, egyetlen kérdés a lényeg: működik-e, s akkor a működésbe beleérthetjük azt a bizonyos „non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei” – kegyelmi állapotát is: „nem azé, aki akar, sem azé, aki fut, egyedül a könyörülő Istené”. Ahogyan például egy liturgikus szertartásrend a felkészülésre is szolgál, vagy a meditációs állapot elérésének vannak megtanulható praktikái, ugyanúgy szolgál nekem az, ahogyan felébredek, ahogyan felkelek, ahogyan megiszom a tejeskávémat, ahogyan magamra maradok – minden egyes nap, illetve minden jó nap pontosan ugyanolyan. Szerintem itt és ekkor van értelme, ebben a készülségi állapotban a ráérő idő fogalmának. Készülség, és aztán a csend. Mert természetesen szó sincs arról, hogy amikor a figyelem állapotába jut az ember, akkor felnyitna egy zsiliptet és ömlenének a sorok. Van, amikor úgy telik a délelőtt, hogy föl-alá járkálok, nincsenek külső történetek, és még azt is mondhatjuk, hogy az égvilágon semmit nem csinálok. Nézem a fák csúcsát, milyen szépek, éppen az ablakom elé értek a növekedésben, ha az ágyamból nézem őket, olyanok, mintha bokrok volnának, vagy hallgatom, hogy már megint burukkol egy titkos vadgalamb a fürdőszobai nagytükör mögött. Vagy csak ülök, hátradőlve a karosszékemben, a lábamat felhúzza, míg zsibbadni kezdenek az izmaim. De miként a munkával eltöltött idő mindig, mindenképpen beleépül egy műbe, úgy a ráérő idő is csaknem mindegy, hogy abban az adott helyzetben ténylegesen írással telik-e, vagy az a gomolygás majd később mutatja meg magát. Nem, ez így nem igaz, de hagyjuk itt mégis, mert talán magyarázza, amit mondani szeretnék.

Természetesen a tudatosság és az ösztön közötti röpke idő, az a bizonyos kegyelmi állapot nem hagyja magát dróton vagy megrendelő levélen rángatni,

viszont meg kell teremteni a helyet és az időt, amivel legalábbis méltón lehet üdvözölni a megérkeztét.

Azt hiszem, Vas Istvánnál olvastam egyszer a naplójában, hogy jó-jó, ezt is meg azt is csinálta, na de mennyire lett ő Vas István, ahhoz képest, amennyire Vas István lehetett volna. A kérdés arról szól, hogy az alkotásra, munkára fordított idő, és a – mondjuk így – eltékozolt idő milyen viszonyban állnak egymással, illetve a szükségszerűen elpergő szakaszok egyáltalán kapcsolódnak-e ahhoz, amit valóban fontosnak tartasz. Vannak olyan emberek, akiket oly mértékben azonosnak sejtethünk a saját életükkel, hogy függetlenül szenvedéstől vagy örömtől, valósággal áhítatot keltenek bennünk, és tudjuk, az ő teljességüket nevezhetjük boldogságnak, legyenek akár költők, akár mondjuk fóliás paradicsomtermesztők. Már azt is meg kell becsülni, ha az életünknek vannak olyan meg-meglóduló szakaszai, amikor érezni véljük ezt a teljességet. Amikor azt mondtam az előbb, meggyőződésem, hogy minden egyes alkotásban érződik a vele töltött idő, akkor itt arra is gondoltam, hogy amíg fiatalabb az ember, addig fél abbagyni, félbehagyni bizonyos dolgokat. Nem akarja eltolni magától még egy kicsit sem, mert szeretne befejezett dolgokat birtokolni. Szeretne „jelen lenni”, kiéhezetten figyel a visszaigazolásokra. Kell bizonyos tapasztalat, bizonyos nyugalom ahhoz, hogy megértsd és ténylegesen megéld azt, hogy akár rettentően fontos kérdések is szinte maguktól tudnak megoldódni, ha van rá idő. (És lehet ez akár egy mondat, s lehet dramaturgiai vagy hasonló kérdés, vagy, gondolom én, akár egy autó meghibásodásának kijavítása is.) Olyan természetességgel és könnyedséggel, hogy szinte megszégyení a boldogságuk és a könnyedségük. (De ahhoz, hogy a szerelés sikeres legyen, persze ott kell lennie a munkadarabnak előtted.) Miközben persze, persze, nincsen idő, nincsen, egyre kevesebb van. Gyorsul, egyre csak pörög a spirál. De hiszem, az intellektus működése ezekben a nem odafigyelő időkben tud más utakat bejárni. (És az is lehet, hogy amit eddig elmondtam, az csak egy gyatra teória, holmi fontoskodás valami félreértett haszonelvűség elfedésére. Szeretném hinni, hogy nem az.)

Aki valaha is élvezte a futballozást, pontosan érti, mire gondol Camus, amikor azt írja a *Közönyben* a hősről, egyes szám első személyben, hogy soha olyan teljességet nem érzett, mint sportolás közben: a futball igazi élvezete az, amikor elveszted önmagadat. Visszagondolhatsz, hogyan történt, amikor átvetted a labdát, lefordultál, meghúztad jobbra és laposan keresztbe lótted, de nem igaz, ha valaki azt állítja, hogy ott és akkor, a zöld fűvön ő ezt eltervezte. Ilyen nincsen. Gyakorolhatta, próbálgathatta, sőt, anélkül nem is lehetséges a művelet, de amikor végül is sikerült, nem hiszem, hogy tudatosan cselekedett. A legjobb mondatok is így keletkeznek; utólag persze csiszolható és kontrollálható őket, de máshonnan jönnek, vagy máshonnan is, nem csak az intellektus szintjéről.

– *Szép kis kettős játék ez az idővel! Először megzabolázod, beszabályozod a saját idődet azért, hogy belekerülhess a megfelelő alkotói állapotba, majd ezt elérve szabadon eresztetted azért, hogy elveszthesd önmagad, vagy azért, hogy az idő megoldhasson bizonyos dolgokat. Ehhez a tudatos használatához persze nélkülözhetetlen az idő mibenlétének, princípiumának folytonos vizsgálata. Én részben úgy tekintek a regényeidre, mint ennek a szüntelen vizsgálódásnak a részeredményeire, melyek egyre inkább közelítenek a vég-*

eredményhez. Az idő nálad kvázi főszereplő és főtéma. Mi az, amit te újra és újra, de más és más megközelítésben közölni akarsz az időről?

– Részeredmény? Végeredmény? Nem tudom, mi az. Legfeljebb egy ócska poén jut az eszembe: ha azt hiszed, hogy az élet vicces dolog, akkor várd ki a végén a csattanót. Egyébként meg van olyan regény, ami nem az időről szól? Egyáltalán: van olyan történet? Úgy hiszem, regényt írni igazán az idő miatt érdemes, már csak azért is, mert nincsen is más választás. Tudjuk, s már a nagy skolasztikus is leírta, hogy „nem az időben, hanem az idővel teremtette Isten a Földet”. Vagyis hogy az idő maga a történet létezetősége. Az idővel foglalkozik minden teremtés, legyen szó egy székláb hozzáértő esztérgálásáról vagy egy műalkotás létrehozásáról. Látod, érzed azt az összesűrűsödött időt, ami a műben van, s a befogadáskor az egyik legnagyobb ajándék, hogy látod, érzed, megkapod azt is, ami az alkotáshoz kellett. Látod, vágyod azt az időt, amibe átsiklasz az alkotás segítségével: akkor is, ha éppen leírsz valamit, s akkor is, ha olvasóként újraalkotod mások írását. Ezért pótolhatatlan az irodalom más életformákkal: mert olvasóként lényegében ugyanazt az időtlenséget élheted meg, amit az író megérintett. Emlékszem, mekkora élményt jelentettek (jelentenek) nekem például Borgesnek a lineáris idővel foglalkozó írásai; ezek szerintem ugyanis olyan, lényegében alkotáslélektani művek, amelyek a világban való létezésnek egy esztétikai alapú lehetőségével s a bevett történetmondás, történetelés szétfeszítésével foglalkoznak. Másként mondva, az alkothatóság, a teremtés és az idő viszonyrendszeréről beszélnek a novellától a körkörös kőfalig vagy az öngyilkosságig.

Éppen ezért, még egyszer mondom, nem hiszek abban, hogy tételesen az időről szóló, az idő mibenlétét taglaló irodalmi műveket kellene létrehozni, tudniillik minden irodalmi mű óhatatlanul úgyis erről szól, ezért írunk és olvasunk, a dogmatikus alkotások azonban többnyire unalmasak.

Abban viszont igazad van, hogy nemcsak olvasóként, de íróként is izgat a nyelv időbeni szabadsága, mit ne mondjak, laza fickádozása az idősíkok között. Prózapoeitikai értelemben ezt úgy fogalmaznám meg, hogy roppantul érdekel a történetmondás mikéntjének a működése az egymástól radikálisan eltérő időtartamok egymás mellé rendelésével. Tulajdonképpen a beszélt nyelv egy ősi trükkjéről, a történetmondás egy jól bevált eszközéről van itt szó: arról a szabadságról, ahogyan a bevett tempójú, már kódolt történetmondást hirtelen időbeni ugrással elemeljük a megszokott közegeből. Mindnyájan élünk ezzel: mesélünk egy történetet, s hirtelen a következő mondat olyan apró részleteket bont ki, hogy valósággal megáll, kimerevedik az idő. Vagy éppen ellenkezőleg, csordogál a történetünk, s a következő mondat hirtelen elröpít bennünket tíz, húsz, száz évvel az időn át, összefüggéseket és rendszereket sejtet meg, s magát az apró történetünket más-más történetek láncolatához viszonyítja. Látod, ez az, amit egyedül a nyelv tud, ez az, amit csakis az irodalom kódrendszere képes egyedül a művészetek közt is a létezéssel kapcsolatban titkos szerkezetbe állítani. Talán még a filmművészet bizonyos vonásait, időkezelését hozhatjuk ide, de azért ezt a szabadságot és sejtetést egyedül a nyelv hordozhatja. Ezért nem hiszek azoknak a baljós próféciáknak, amelyek az irodalom végét jósolják. Persze lehet,

hogy egy új középkor jön, sőt, nagyon valószínű, már kopog is. Ám azok, akiket az élésről való gondolkodásnak ez a fajta finomszerkezete érdekel, azok mindig is meg fogják találni az irodalmat, az ezt sejtető regényeket, műveket. Ami pedig engem illet: miközben az ember (azaz én) szeretné élvezni is azt, amit csinál (másként minnek erőltetné, nem igaz?), s még inkább szeretné, ha másoknak is zsigeri élvezetet szerezne, aközben a csipkeverés technikai fogásai is okozhatnak esztétikai élvezetet: például az utolsó három könyvemben kifejezetten próbálgattam a történetmondásnak, a sűrítésnek és szabadságnak ezt az „idő-összehúzó”, fickándozó módszerét.

– *Az időugrás egyfajta hiányt is generál, mely nemcsak magában az időben üt rést, hanem a történetben, a cselekményben is. Szerinted hogyan térülnek meg ezek a deficitiek az alkotót, az alkotást és a befogadót tekintve?*

– Egyáltalán nem gondolom ezeket a réseket hiánynak, éppen ellenkezőleg látom: adottságoknak, lehetőségeknek, vonzó sejtelmeknek érzem őket. Olyan ugrásoknak, amikor egy kissé elenged a gravitáció, s mintha a holdon volnál, valószerűtlenül könnyedre sikeredik az ugrás. Mondjuk azt, hogy akár íróként, akár olvasóként ez az az élvezeti rész, amiért érdemes... De hogy volna megtérülés is? Hát azt nem hiszem. Összerakódó tudások, tőkesúlyok és megnyugvások vannak, ám ezt, attól tartok, semmiképpen nem nevezhetjük megtérülésnek. Tudom, hogy könnyebb és jobb lenne, ha hinném, de nem hiszem. Az élvezet, az a legnagyobb megtérülés.

– *A prózának fontos attribútuma a több szinten is működő nyitva hagyottság. Miért fontos ez neked?*

– Ha nekem kellene meghatároznom, akkor nem hiszem, hogy a nyitottságot találnám a legmegfelelőbb szónak. Talán valami olyasmit mondanék, hogy egy jó szövegnek, egy sikerülten elmondott történetnek vannak kijáratai és vannak árnyékai, olyan zugok, ahol más történeteket is megsejthetünk. A sejtelmesség, a magyarban sajnos, némileg pejoratív jelzőnek számít, holott az alkotás roppant fontos hivatását is jelenti. A magyar rövidprózának, mind az elbeszélésnek, mind a novellisztikának van egy, az anekdotikusságra visszavezethető erős sajátossága. Azért mondom ilyen fellengzősen, hogy „a magyar” novellisztika, mert amennyire meg tudom ítélni, erősen uralja ez az olvasói elvárás, illetve írói gyakorlat az olvasási és írási szokásainkat, azt hiszem, erősebben, mint más irodalmakban. A rövid szövegeknek arra a befejezés technikájára gondolok, mely mindig el akarja varrni a szálakat, és mindig katartikus befejezést akar, és ha a fene fenét eszik, akkor is belegyömöszöli a szövegbe a megváltást és a feloldozást. Engem viszont roppant mód izgat a szöveg árnyéka, az a már-már kimondott, s a szöveghez hozzá tartozó, a történetet továbbjelentő rész, amit szerintem meg kell sejtetni, meg kell mutatni, ám bizonyos határon túl nem szabad egyértelműsíteni. Hiszen, ha olyan világosak a horizontok, akkor mi a kutyaüléneket írunk? És amikor az imént az idősíkok egymáshoz kapcsolásáról, a meg-meglódtított ritmusról beszéltem, akkor is ilyesmire céloztam. Egy kiragadott és felbontott pillanat éppen úgy működik, mint a rá felelő bekezdés, amiben talán évek múlnak el egyetlen mondaton belül: maga a történet szakad ki a megszokott időből, s a kisebb-nagyobb árnyékai, zugai és kijáratai révén azt sejtetheti meg, hogy több immár egy puszta

történetnél, több immár önmagánál. Ezért pontos az a megállapítás, hogy az irodalmi alkotás lényegében a stílusról, a nyelvről szól – ugyanis a többi művészet-hez képest az idő effajta szabadsága csakis a nyelvnek adatott meg.

– *A stílus és a nyelv folytonos változáson megy keresztül, épp ezért valaha sikeres művek válnak idővel érdektelenné vagy fordítva. Alkotóelemeikben hordozzák a bukást és a sikert, miközben maga a szabadság búvik meg és működik bennük. Meddig tart a nyelv szabadsága a saját írásaidban?*

Milyen korreláció állítható fel a stílus-nyelv-idő-szabadság-Kőrösi Zoltán ötös fogat között?

– Tulajdonképpen olyat kérdezel, amire normális módon az egyik legkevésbé hivatott válaszoló lehetek. Az igazi és a valódi, a szabad és nem szabad közötti határokat hogyan értékelhetné éppen az, aki a szerkezetet, a művet hozta létre? Ezt csak akkor tudhatja biztosan, ha szándékos csalással élt, mint Arany János malacvisittatója. Egyáltalán: miként lehetne elválasztani egy írást a nyelvtől, és arról beszélni, hogy az egyiknek a szabadsága hogyan viszonyul a másikhoz vagy az egészhez? Ahogy Kafka írja a naplóbejegyzéseiben: *„egy széles hentesbárdot látok, egy famarkolatú, gyűrűs, durván köszörült, lucskos hentesbárdot, nagy sebesen, gépies szabályossággal oldalról belémhatol, le és föl, le és föl, és egészen vékony szeleteket vág le belőlem, finom rajzolatú keskeny szeletekét, hosszú csíkokat, amelyek a gyors és pontos munka közben csaknem összegöngyölődve penderülnek odébb...”* Természetesen nem magamra gondolok ezzel az idézettel, hanem a műre, egy bármilyen írásműre. Szeletelgethetjük, nézegethetjük a finom rajzolatokon átszűrődő fényt, de azért ugye nem hisszük, hogy például az izom működéséről, az oda érkező idegi impulzusokról, a tejsavról ezek a rajzolatok túl sokat mondanának... Nincsen olyan mondat, ami nyelv, szó és mondat szerkezet nélkül jöhetne létre, következésképp a szabadságuk se bontható el egymástól. Ami pedig a kérdésed második részét illeti: ma már úgy fogalmaznám meg, hogy szerencsés esetben van egy keskeny mezsgye a pontosság, a műakarát, az élvezet, az olvasóra gondolás s az ő befogadói élvezetét célzó előzékenység összeérésénél, s a nagy művek ebben a térben élnek. Azt hiszem, az olvasóra gondolásnak ezt az erősödését nevezhetjük például írói érésnek. És nem mond igazat az, aki ebből kihagyja a hiúságot – elvégre a mű alkotásának élvezete és a publikálás nem feltétlenül állnak szoros kapcsolatban. Senki nem kényszerít rá egyetlen alkotót se, hogy közzétegye a művét, interjút adjon stb.

– *Az „alkotás roppant fontos hivatásáról” beszéltél, olyan értelemben, hogy például legyen „továbbjelentő” része, mert bizony hivatva van rá. Számodra milyen további hivatásoknak kell, hogy megfeleljenek a szövegeid és a mások szövegei?*

– Ha jól tudom, Goethe óta bevettnek számít az az elgondolás, hogy maga az olvasás mindig egy-egy mű újraalkotása. Ahány olvasó, annyiféle olvasat, annyiféle mű. Arról viszont roppant nehéz beszélni, hogy mennyire megrázó érzés, amikor valóban megtapasztalod, hogy másnak, akár ismerősnek, akár ismeretlennek, valóban fontos és valóban az élésről, az időben levésről, tudásokról és titkos szerkezetekről, élvezetről tudott szólni az, amit otthon a gépedbe írtál. Hogy fogta, lapozta azt a könyvet, amit te gondoltál ki. Gondolkodott rajta, nekiadta az idejét, vele volt a szöveg. Része lett az életének, még ha apró kis szilánkja is. Nem

tagadom, én roppant bután viselkedem ezekben a helyzetekben, egyszerűen azért, mert olyannyira zavartá tesz. És egyáltalán nem érzem túlzásnak azt a mondatot, hogy ha csak egyetlen olvasó van, már az is hihetetlen dolog, egyszerűen feldolgozhatatlan, lenyűgöző megtiszteltetés. Amikor a *Romkert* című regényem folytatásokban megjelent a *Jelenkorban*, kaptam egy telefont Alcsútdobozról, az ottani helytörténeti körtől. A regény ugyanis jórészt ott játszódik, az egykori főhercegi kastély romjainál, az arborétumban. A helytörténeti kör tagjai, többségükben már nyugdíjas éveiket morzsolgató hölgyek, elmondták, hogy van egy figyelőjük a székesfehérvári megyei könyvtárban, aki kigyűjti számukra a falujukkal foglalkozó cikkeket, így találkoztak az én regényemmel is. Fénymásolatban elolvasták a részleteket, s mivel ráismertek a műben szereplő emberekre, ezért megszerezték a megjelenéskor magát a könyvet is, körbeadták és elolvasták. (A *Romkertről* most csak annyit, hogy egy olyan fikciót szerettem volna megírni benne, ami a hetvenes évek szürkeségéről, gomolygó semmisségéről szól – ezért kitaláltam magamnak egy gyerekkort oda, az alcsúti arborétumba.) Magyarán az történt, hogy a valós helyszín és a beépített történeti dokumentumok okán ezek a hölgyek feltétel nélkül valóságnak fogadták el a teljes művet, illetve annak a világát azonosították a saját világukkal, a szereplőket az ő életük szereplőivel, beleértve ebbe a (kitalált) szüleimet és jómagamat is. Ebben az se zavarta őket, hogy a kétszázadik oldal táján a regénybeli K. Zoltán nevű kisfiú belefullad a kastélyparki tóba... Meghívtak hát, hogy beszélgessek velük, mondjam el, miként született a regény, s tisztázzak még néhány kérdést... Fantasztikus este volt, pontosan emlékeztek a sosemvolt szüleimre, a sosemvolt gyerekkoromra és a regény összes szereplőjére, kivéve egy agronómust. És miközben én eleinte próbáltam valami rafinériával viszonyulni ehhez a csodálatos olvasathoz, kiderült, hogy teljesen fölösleges minden erőfeszitésem. Nekik megvolt az érvényes és teljes könyvük, s nemigen érdekelte őket, hogy az a bumfordi hús-vér ember, aki ott ült közöttük, pogácsát evett és fröccsöt ivott, mit mondana még a múróól. Beszélgettek egymás között. S a végén, amikor már menni készültünk, az egyik hölgy, aki addig alig-alig szólalt meg, odafordult hozzám. Nagyon meleg barna szeme volt, s az arca is barna, ráncos, olyan, mint egy összeszáradt gesztenyefalevél. Rám nézett, talán még a kezemet is megérintette, és azt mondta: „Tudja, író úr, nem az a fontos, hogy igaz, vagy nem igaz, ami ebben a regényben van, hanem hogy mennyire jólesett itt beszélgetni arról, hogy hogyan éltünk, vagy hogy éltünk egyáltalán.” Így mondta szó szerint, ilyen szépen. S látod, ennél többet nem is kell, nem is lehet mondani.

Hogy éltünk egyáltalán.

Egyébként egy hét múlva felhívtak, hogy időközben rájöttek arra is, hogy ki volt az agronómus, csak hogy tudjam, most már teljes a kép.

– Az alkotó folyamatodnak fontos része, amikor „látszólag nem csinálsz semmit”. Erről a rendszeres várakozás jut eszembe. Mire várakoztál régen és mire most?

– Ahogy én visszagondolok a korai kamaszéveimre, furcsa, mennyire erős bennem a kép, ahogyan utazás közben egy-egy csatlakozásra várva a söntéstől nem messze üldögélve várakoztam. Értse ki-ki. Nem a söntésben és egyedül. Várakoztam arra, hogy nyár legyen, vártam, hogy futballozni lehessen, vára-

koztam arra, hogy ne legyek gyerek, hogy már ne Székesfehérváron lakjam. Mondjuk, ma is erősen fel tudom idézni például azokat a szagélményeket vagy tapintásélményeket, amiket egy akkori állomáson megtapasztalhattam. A söntés átható savanyúságát, vagy az átforrósodott sínek szagát, a gyöngykavics ropogását, vagy a tapadós bőrüléseket. Ha egy pszichológus beszélne erről, nyilván azt mondaná, hogy egy serdülő ember ingerküszöbe meghatározza azt is, hogy melyek azok az élmények, amelyek aztán megmaradnak benne élesen. Mindegy, hogy a családommal vagy anélkül, de sok időt voltam magányos. Az egyedül töltött időben pedig nincs más lehetőség, mint előbb-utóbb meg akarjad ismereni magának az időnek a mibenlétét, az idő természetét, persze vannak, akik ezt álmodozásnak nevezik. Várakoztam, hogy találkozam azzal, amit én homályos képzetekkel fontosnak képzeltem. Mindig azt gondoltam, hogy valahol biztosan létezik ez a centrum, miközben a mellette lévő köztes vidéket próbáltam nézni. Csak hát ezeknek a mozgásoknak megvan az a természete is, hogy amikor „beljebb” mozdul az ember, akkor a tekintete is mozdul vele, és ilyenkor kiderül, nem biztos, hogy az a centrum létezik. Vagy ha létezik is olyan képződmény, ami centrumnak gondolja és mondja magát, az nem biztos, hogy számodra is annak értelmezhető már. És közben elmúlt több mint húsz év. Masszaszerű, összerosódó, szürke évek, amelyek a gyerekkortól a felnőttéig hihetetlenül gyorsan teltek el. Olyan időben voltunk gimnazisták, majd egyetemisták, amikor a külvilág nem volt méltóságteljes világ ahhoz, hogy ott történeket találjon az ember. Tökéletesen igaza volt Balassa Péternek, amikor a nyolcvanas évek közepe táján arról írt, hogy az egyetlen méltó életforma az íróasztalhoz való visszavonulás. Én ezt akkor pontosan érteni véltem, mert ugyanígy éreztem – ma már némi bánkódással gondolok ide vissza. Tudod, az élet máshol van. Az élet méltóságának akár ösztönös, akár tudatos keresése nem választható el a megélt élmények halmazától, és nem választható el attól, hogy viszonylag korán arra a meggyőződésre juthat egy fiatal ember, hogy a létező világnál igenis vannak szebb, teljesebb, boldogabb világok: például a könyvekben, az irodalomban. Az a meggyőződése alakulhat ki, hogy az élet megismerésének méltóságteljesebb és tökéletesebb módja az irodalom, mint az *élés*.

Ráadásul nem olyan környezetben nevelkedtem, hogy tudtam volna arról az ezerfajta társadalmi alkuról vagy életútról, ami ebben a nagy gomolygásban kitermelte a maga megfelelő érvényesülési lehetőségeit, kommunikációs csatornáit. Értelemszerűen az ebből való kitérés lehetőségeket sem ismertem. Elképesztően tudatlan és naiv voltam, például szociológiai vagy társadalmi értelemben. A szüleimet egyszerűen nem érdekelték az ilyen dolgok, nem is tudtak ilyen dolgokról, így hát nem is közvetíthettek nekem ilyesmit.

A gyorsan telő évek másik oka pedig talán az lehetett, hogy sokat költöztünk. Budapesten születtem, majd kisóvodás koromban a Hungária körútról Marcaliba, egy egészen kis faluba kerültünk, ami a szó szoros értelmében falu volt, disznóölésekkel, tehennel, borbélyal és szederfákkal. Amikor általános iskola első osztályában ismerkedtünk a közlekedési szabályokkal, ki kellett mennünk az egyetlen olyan útra, amit egy másik is keresztezett, hogy megtanuljuk,

hogyan kell jobbra is meg balra is, előre is meg hátra is nézni a biztonságos átke-
lés érdekében. Az iskolaudvaron volt a WC, afféle klasszikus, fekete kátránnyal
lekent aljú, fehérre meszelt falú, csorgatós-pottyantós, alján még szalma is, abban
verekedtem. Innen kerültem kisiskolás koromban Székesfehérvárra, ami hatal-
mas nagyvárosnak tűnt. A nyarakat Gyenesdiáson, a Balaton partján töltöttem, ez
eleinte még annyira falu volt, hogy a legelőn a helyi fiúk nem akarták megenged-
ni, hogy beálljak focizni, ugyanis rajtam tornacipő volt, míg ők mezítláb nyomták.
Egész napokat töltöttem egy gumimatracon a nádasban, még az ebédemet is nej-
lonzacskóban vittem magammal, úszó nélkül pecáztam, annyira tiszta volt a víz,
hogy láttam, mikor kapja be a csalit a hal. Ezek voltak a nyarak, miközben az év
többi részében Fehérvárott teljesen urbánus életet éltünk, fociztam, és polconként
és ábécé szerint sorba menve olvastam a közeli pinckönyvtár teljes készletét.
Kilenc év után mentem el Debrecenbe, aztán pedig egy év múlva Budapestre.
Mindegyik változás egy-egy új környezetbe való bekerülést jelentett, s talán ez is
az oka annak, hogy nincsenek gyerekkori barátaim.

Mielőtt azonban elkezdeném sajnálni magamat, vagy ami még rosszabb, nosz-
talgiazásba fognék, azt is tegyük hozzá, hogy a várakozásaim jelentős része nem
választás kérdése volt. Minél gazdagabb és strukturáltabb tekintve fejlettebb
egy társadalom, annál kisebb időhányadot kénytelen az egyed a létfenntartására
fordítani. Magyarán, ha olyan országban élsz, ahol sorba kell állni a kenyérért,
ott természetesen több időd elmegy, hogy a fizikai létedet biztosítsd. A mi gye-
rekkorunkban nemcsak azért várakoztál egy – maradjunk ennél a metaforánál
– állomásépületben, mert ez egy szép hasonlat volt, hanem mert nem volt más
lehetőséged. Az én fiam például soha a büdös életben nem várakozott vasútál-
lomáson, mert a szülei kocsival hordják. Hogy ez most jó vagy nem jó, azt nem
tudom. Ráadásul sokkal több kétely van bennem e tekintetben, semhogy pontos
választ tudnék erre adni.

Ma egyébként a várakozás alatt már sokkal inkább értek valami tudatos figyel-
met és kívülrállást, semmint az egykori eldöntetlenségeket. Hogy mást ne mond-
junk, vár-e az író valamit attól, hogy megjelenik a könyve? Vagy vár-e valamit
attól, hogy létezik egy úgynevezett irodalmi élet? Ha létezik. És erről például
érdekes lenne eszmét cserélni, helyesbíték, valamennyire bizonyosan érdekes,
de ha nagyon érdekelne, akkor biztosan megtettem volna olyan lépéseket, hogy
részt veszek az ehhez szükséges fórumokon. Például részt vennék abban a társa-
sági életben, amit irodalmi életnek hívnak. Csak hát nem.

Miért nem?

Mert nem ez, nem így, nem ott.

Hogy mi, hol és hogyan?

Azt persze nem tudom. Valószínűleg ezért alakult ki rólam az a képzet, hogy
meglehetősen gögös és magamnak való ember vagyok. A távollétnek is van
jelentése, a hallgatagság pedig, ha jelen vagy valahol, nagyon kényelmetlen
lehet másoknak. Akár bántó is lehet. Remélem, hogy ezt a tapintatlanságot nem
követtem el. De soha nem éreztem sem bátorságot, sem akaratot egy másfajta
magatartásra ebben az értelemben.

– *Mit szeretsz az egyedüllétben, és mi az, amit nagyon nem?*

– Sajátos módon mindig úgy gondoltam magamra, mint vidám és társágkedvelő emberre, aztán egyszer csak észrevettem, hogy mások viszont kifejezetten mogorva mizantrópnek tartanak. Vagyis nem is igazán hiszem, hogy szeretés vagy nem szeretés határozná meg az ember egyedüllétét. Nem is beszélve az olyan gyönyörű közhelyekről, hogy az olvasó ember soha nincsen egyedül. Na ja. Görcsök és kételyek, lustaságok és gőgök, bátortalanságok és élvezetek, annyi minden más is van. A munka végeztével jó lenne gyorsan belemerülni egy szerető és élénk társaságba, nyüzsgésbe, sört és kávé inni, de csak akkor, ha aztán gyorsan és bármikor el is lehet tűnni onnan. Íme az ideális kávéház, ugye?

Ráadásul az írás, pontosabban, annak sok fázisa, valóban nagyon magányos műfaj; alighanem ezért is olyan kegyetlenek egymással az írók, és ezért olyan nehezen elviselhető egy irodalmi társaság. Menj ki az ajtón, de a füledet hagyd ott. Mindenki ki van éhezve a szeretetre, a visszaigazolásokra, érzelmi kölcsönöket adnak és vesznek, s elképesztő rövidlátással gyilkolják egymást. No mindegy. Amikor a legfontosabb kérdéseiddel, kételyeiddel magadra maradsz a számítógép előtt, még a legnagyobb kívülről jövő jóakarát is legfeljebb karcogatni tudja a fontos felületeket. Nagy élvezet volt nekem, amikor rájöttem, mennyire más e szempontból is a színház vagy a filmkészítés: jó esetben egy inspiratív csapat tagja vagy, és ha fel van tűzve a műsorrendbe a darab, akkor az így-úgy előadásra kerül.

Az egyedüllét amúgy jó szó a megfelelő állapotra, mást jelent ugyanis, mint a magány. Az én egyedüllétem egy szabályozott, keretek közé szorított különállás, amiben ráadásul mindig számíthatok nem csak a családomra, de néhány barátomra is. Szóval, hogy mit szeretek benne, arra nincsen értelme válaszolni, hiszen, mint mondtam, elemi feltétele a munkámnak. Az pedig, hogy mit nem szeretek, legalább annyira szól magamról, mint az egyedüllétről. Mit nem szeretek sokszor az egyedülletemben? Kőrösi Zoltánt. Nem könnyű vele. Tudod, mogorva mizantróp.

– *Végül is találkoztál olyan dolgokkal, amikre az előbb azt mondtad, hogy „homályos képzetekkel fontosnak, inspiratívnak képzelted”? És ha igen, mik voltak ezek?*

– Találkoztam olyan életformákkal, amelyek hatással voltak rám, és találkoztam olyan személyekkel is, akikre hálával gondolok. Az egyik például a már említett Balassa Péter volt, akihez nem mondanám, hogy a köznapokban nagyon szoros szálak kötöttek, ám ma már úgy látom, nem elsősorban a beszédmódja vagy az érzelmi viharai, hanem az irodalom iránti attitűdje volt nagy hatással rám. A másik ilyen ember Nádas Péter, akivel úgy hozta a sorsom, hogy egy-két időszakban többször is beszélgethettem, illetve leveleket is váltottunk. Talán ő nem is tudta, de főként a személyes jelenléte, intenzitása a szó szoros értelmében megkönnyítette az életemet, döntéseimet. A harmadik ilyen személy Mészöly Miklós volt, holott személyesen őt is csak felületesen ismertem, s nem tagadom, nem is igen próbálkoztam ennek a kapcsolatnak a szorosabbá tételével, olyannyira tiszteltem és tisztelem ma is. Ha meg kellene neveznem azt a két alkotót, akik szerintem a magyar irodalomból a legnagyobb hatással voltak rám, akkor Füst Milán mellett biztosan Mészölyt mondanám.

És hát tulajdonképpen Budapesttel találkoztam, azzal a várossal, ami irodalmi értelemben is tematizálta az életemet. Alighanem ez volt a legfontosabb.

– A Budapest, nőváros című regényed megszületésén kívül mit értsek azon, hogy Budapest tematizálta irodalmi értelemben az életedet?

– Hozott anyagból dolgozunk, én magamat hoztam Budapestre. És ez nemcsak valami gyengécske poén akart lenni, hanem valóban fontos különbség, hogy valaki belenő egy városba, vagy már viszonylag felnőtt szemmel kezdi megismerni azt. Tizennyolc éve lakom itt, ez a pesti gyerekkoromat is beleszámolva huszonhárom év, ezalatt kilenc helyen laktam, a második kerülettől a tizedikig, Angyalföldtől Mátyásföldig, Ferencvárosig. Viszont, ahogy az előbb is észlelhetted, ha a gyerekkori élményeimet kérdezik, rögtön úgy kezdek beszélni, mint aki falun nőtt fel, a csorda mögött ballagott világéletében, és szinte ki se tette a lábát a focipálya, templom, kocsmá aranyháromszögéből. Amivel csak annyit akarok mondani, hogy Budapestet én készen kaptam, nem úgy, mint akinek természetes tájjá vált. Izgatott a sokfélesége már akkor is, amikor még nem is láttam meg a történeteit. A *Hentesek kézikönyve* című kötetem óta a legutóbbi öt könyvemből négy végső soron Budapestről szól, legalábbis olyan értelemben, hogy ezek a regények és gyűjtemények nem jöhettek volna létre e nélkül a város nélkül.

– Engem elemi erővel ráznak meg azok a dokumentumok – számomra az alkotások az élet dokumentumaiként is működnek –, melyek (szavaiddal élve) arról szólnak, hogy „élünk egyáltalán”. „De több van, mit szemed láthat, több van, mit füled hallhat” – mondja az LGT. Az *Élet személyes történetek soha nem egyesíthető szövedéke. Olykor megmagyarázhatatlan eseménnyel fűszerezve. Történt veled olyan dolog, ami az írással volt összefüggésben és máig nincs rá magyarázat?*

– Az LGT példája is mutatja, hogy a közhelyeknek is megvan a szerepe az életünkben. Egyébként nyilván, amikor az ember virtuális valóságokról beszél, illetve efféléket konstruál, azzal folyamatosan kérdéseket tesz fel az őt körülvevő világgal, a tapasztalatokkal kapcsolatban. Végső soron valami effélére akarna szolgálni a művészetek sokasága is, azt hiszem, más kérdés, hogy aztán a művészetek és művek effajta tapasztalatait ki mire akarja hasznosítani. Amikor éppen a már emlegetett *Romkert* című könyvemet írtam, egy délelőtt egyedül üldögéltem otthon. A regény egyik szereplőjéről, egy ellenszenves, és gyaníthatóan sokat hazudozó Kőrösi Zoltán nevű íróról írtam, illetve egy olyan bekezdést fejeztem be éppen, amikor a hősöm felébredve az éjszakai álmából akárha egy nagy ütést érezne, hirtelen elveszíti a látását. Aztán meggyógyul, de onnantól már mintha más szemmel látná a világot, mintha kicserélték volna a tekintetét. És amikor befejeztem a mondatot, lenyomtam a pontot jelentő billentyűt, egyszer csak irtózatosszerű ütést éreztem hátul, a nyakamon és a koponyámon belül, nem is ütést, inkább valami elviselhetetlen pendülést, mintha két hatalmas kapavágás összecsapódását hallottam volna. Rémülten ugrottam fel, hiszen mégiscsak egyedül üldögéltem otthon, nemigen gyanakodhattam hát senkire. Abban a pillanatban meg is szédültem, le kellett feküdnöm, elhomályosodott előttem a világ. Nem mesélem el most részletesebben, hogy mi történt, már csak azért se, mert – minden író zsákmányoló vad is – az egészet anno megírtam egy novellában. Ügyelet, kórház, orvos, agyvérzés, gyanú, komputertomográf, halálfélelem, egek.

A lényeg az, hogy végül se a fájdalomnak, se az ütésnek nem találták semmiféle műszerekkel kimutatható okát és nyomát, s ezt be is vallották férfiasan, igaz, csak azt követően, hogy körülbelül háromszor elbúcsúztattak az élettől. Homályosan még valami olyasmire is utaltak, hogy talán csak képzeltem az ütest, a hányingert és a szédülést is... Amikor pedig hazatértem (saját felelősségre, úgy, ahogyan a rohammentő elvitt, zokniban és alsónadrágban, egy taxival), ott várt rám a számítógépem, bántatlanul, annál a letett pontnál, ami a hőszömmel foglalkozó bekezdést zárta... Én meg arra gondolok, hogy azt se szeretném, ha ez lenne a teljes magyarázat. Pontosabban, lehet így, ám én nem tudom kételkedés nélkül fogadni. Amikor a *Budapest, nőváros* című könyvemem dolgoztam, kitaláltam, hogy az apróbb-nagyobb szövegeket ciklusokba rendezve küldöm el folyóiratoknak, közlésre. Nézegettem a szobám ablakából, éppen tizennégy építkezési darut tudtam összeszámolni. Amikor már a harmadik ciklust küldtem el, észrevettem, hogy mindegyik, anélkül, hogy ezt akartam volna, tizennégy oldalra rúg. A kilencedik könyvemben, amit a kilencedik kerületről írtam. Sok, nagyon sok ilyen példát mondhatnék még, miközben mondom, nem jelent ez semmit, transzcendenciát főképpen nem, legfeljebb azt, hogy a tekintet, ezt tudjuk, megszervezi a látványt. Ha valamire nagyon odafigyelsz, akkor a körülötted hullámzó világ minduntalan azokat a vonalakat adja ki, azokat a neveket és adatokat löki ki magából, mint amivel foglalkozol. És hát, végül is, van ebben óhatatlanul valami vigasztalás is, nem?